

העסקה פוגענית

הדרה וניצול שיטתיים בשוק העבודה

דניאל מישורי - עורך ראשי
ענת מאור - עורכת משנה

Precarious Employment

Systematic Exclusion and Exploitation in the Labor Market

Edited by Daniel Mishori with Anat Maor

זכויות היוצרים במאמרים שמורות למחבריהם, וזכויות היוצרים בכרך שייכות לעורכים.
השימוש במאמרים ובכרך מותר על פי תנאי רישיון CREATIVE COMMONS
ישראל, גרסה 2.5 (CC-BY-NC-SA). מותר לעשות במאמרים שימוש, לרבות
העתקה והורדה מהרשת, ולמעט שימוש מסחרי, וכל עוד יאוזכר שם המחבר/ת והפרסום
בכרך זה של "העסקה פוגענית". יצירה נגזרת מותרת רק לאחר קבלת רשות המחבר/ת.

ספר זה יצא לאור ע"י המכללה ההחברתית כלכלית

בשיתוף עם אחוה הוצאה לאור

עימוד, עיצוב עטיפה והבאה לדפוס:

אחוה הוצאה לאור

Printed in Israel 2012 הודפס בישראל

כל הזכויות שמורות

מסת"ב 978-965-7173-31-2 ISBN

עשר הערות על הנוכחים השקופים

אריאל רובינשטיין*

א

תרגיל: העלו בדמיונכם עשר דמויות המייצגות בעיניכם את ההוויה האנושית של הקמפוס שלכם.

אני מניח שיהיו שם פרופסורים כבודים ואולי אחד פרוע, יהיו שם סטודנטים על הדשא ואולי גם בספרייה, יהיו שם עובד שמביא דואר ופקיד מנהל הכספים, ותהיה שם, אולי, דמות ססגונית המוכרת בקמפוס כמוכרת עיתונים או כעכים המייצגת לגבי רובנו את "דעת הקהל".

מהפסיפס הזה ייעדר מן הסתם נציגם של אלפי עובדים אחרים המועסקים בקמפוסים שלנו. לא יהיה שם מישוהו מאלו המנקים את בניינינו, המכינים את האוכל במסעדותינו, השומרים בשערינו והמטפחים את הפרחים בגינותינו. במקרה הטוב נעיף אליהם מבט מוטרד בהיחפזנו למשרדנו ואולי ניתן להם, כמעשה חסד, בגד ילדים שבחרנו להיפטר ממנו. עובדים אלו אינם שייכים אלינו, למרות שהם נמצאים בקמפוס יותר שעות מאשר רובנו. עובדי קבלן. נוכחים שקופים.

ב

רווק כבן 30. גר ביישוב ששנים היה מחוק ממפות המדינה. שעה נסיעה מהקמפוס כשאינ פקקים. עובד 9 שעות ביום. עובד גם ביום שישי. ותק: 5 שנים. אחוז משרה: 100. שכר ברוטו בשקלים חדשים: 2300. שכר המינימום במדינת ישראל: 2800. בחודש הרמדאן נוכו משכרו שני ימי היעדרות בימי החג. בתלוש כתוב שמגיעים לו 305 ימי חופשה, שכנראה לעולם לו יינתנו לו. פוטר לאחר שנעדר באחד מימי חג הקורבן. מפנים כעס שמאיים להתפרץ, מבחוץ מבטו מחוק.

נשואה כבת 50. ילד אחד חולה מאוד, ילד שני בסדר. עולה חדשה מחבר העמים. גרה במרחק שעה וקצת ממקום עבודתה. לא מקבלת דמי נסיעה, אבל הקבלן הבטיח לה גם החודש שיבדוק את הנושא בחודש הבא. עובדת 6 ימים בשבוע בעבודות ניקיון. השכר שלה מגרד את שכר המינימום מלמטה. לא מקבלת שי לפסח. הסינור שלה תמיד מוכתם. מסירה אבק בתנועות מחוקות.

צעירה מאוד. עובדת בשעות אחה"צ והערב, לפעמים עד קרוב לחצות. עבודת נערות בשעות כאלו אסורה. כנראה שהנערה חצתה את גיל 18 כבר בגיל 15 (אף אחד לא שואל).

* פרופסור לכלכלה באוניברסיטת תל אביב. מ-1998, במשך כעשור, היה ממובילי המאבק באוניברסיטת תל אביב לייגור תופעת עובדי הקבלן. המאמר פורסם במקור בבשער, אפריל 2000.

שכר העבודה החודשי שלה בשקלים חדשים: אולי 1,200. מעולם לא קיבלה משכורת לידיה. שכרה משולם ישירות לקבלן משנה ה"אחראי עליה". אין לה סינר. אין לה כפפות. אין לה תנאים סוציאליים. כשהיא מצחקקת עם חברותיה נדמה שהיא לא נולדה להיות מחוקה.

ג

בהיסטוריה של החברה הישראלית ייאמר ש"סיפורם של העובדים הקבלניים העובדים במוסדותינו הוא חלק מסיפור התמורות בחברה הישראלית". האוניברסיטאות, כמו מרבית מוסדות הציבור בארץ, מעסיקות את העובדים במקצת השירותים באופן עקיף. במקום שיהיו עובדי אוניברסיטה רגילים, הם מועסקים באמצעות קבלנים. הקבלנים מתחייבים לספק שירות תמורת כסף. לאוניברסיטאות, לא כל כך אכפת מהאופן בו שירות זה מסופק כל עוד הוא מסופק.

לעיתים קרובות העובדים הקבלניים מקבלים הוראות הן מהקבלן המעסיק אותם והן מעובדי האוניברסיטה הסדירים. במילים אחרות, עובדים אלו הינם עובדי אוניברסיטה לכל דבר, למעט זכויות.

הקבלנים זוכים בחוזים באמצעות מכרזים מהוגנים. המכרזים מאפשרים לאוניברסיטאות להזייל את עלויות השירותים הנרכשים. הקבלנים מצידם טוענים ששיטת המכרז לוחצת אותם להצעות נמוכות שאינן מאפשרות להם לשלם את שכר המינימום. החוזים כוללים סעיפים סטנדרטיים המחייבים את הקבלנים לקיים את חוקי מדינת ישראל. אז מה.

ד

לכאורה יש ברכה בעובדה שהאוניברסיטאות העבירו את ביצוע מקצת מהשירותים לספקים חיצוניים. אוניברסיטה היא גוף גדול ומורכב, ועל המנהלות רובץ עומס של מטלות. ביזור הארגונים הגדולים משרת אולי גם את הדמוקרטיה, שכן גופים גדולים, ציבוריים ופרטיים, צוברים כוח רב מדי. אולי גם טוב שאוניברסיטה תהיה קטנה יותר.

ואולם גם אם העובדה שממשלות וארגונים משילים מעליהם מטלות אינה שלילית כשלעצמה, לא ברור מדוע הם צריכים גם להשיל את האחריות על ההשלכות השליליות של ה"הפרטה". ההפרטה מאפשרת העסקתם של עובדים בתנאים שאינם מתקבלים על דעתנו. לא במקרה "ההפרטה" הזו לא נעשתה בכלל המגזרים. היא נעשתה בעיקר באותם שירותים בהם היה קל לבצע את השינוי, וקל לבצע שינויים על גבם של חלשים. ה"הפרטה" הזו תרמה אולי תרומה שולית להקטנת המנהלות האוניברסיטאות אבל עשתה עובדים חלשים להרבה יותר חלשים.

ה

שמעתי בקמפוסים גם טיעונים שאין פגם במצב הקיים, שהרי שכרם של העובדים הקבלניים הינו השכר המגיע להם בהתאם לפעולת כוחות השוק. אין זה המקום להתפלמס עם שליחי "היד הנעלמה" עלי אדמות. הטיעון היחיד שאני מכיר התומך בהנחה שכוחות שוק מביאים תמיד לתוצאה הוגנת, אינו אלא ההגדרה שתוצאה הוגנת היא תוצאת פעילותו של מנגנון השוק. בכלל - האין זו עזות מצח לטעון ששכר העובדים הקבלניים הוא תוצאה מבורכת של כוחות השוק, כאשר שוק העבודה בישראל רחוק כל כך מלהיות תחרותי? מחד, אין

הממשלה מאפשרת להביא לארץ מתכנתים, שהערך המוסף שלהם גבוה, והיא כן מאפשרת לרבבות עובדים זרים להציף את שוק העובדים במקצועות החלשים, הכמעט לא מקצועיים. זה לא בדיוק שוק חופשי. זה יותר "ג'ונגל" של כוח פוליטי ומעמדי, המחזק את החזק ומחליש את החלש.

I

אומרים שהשכר הנמוך דווקא מגן על העובדים הקבלניים. התירוץ הזה היה אמין יותר אם היה נשמע מפי העובדים עצמם, מאשר מאלו שעליית שכר המינימום תהיה בניגוד לאינטרסים שלהם. אבל לעובדים שקופים אין פה שייצג אותם. מכל מקום, מדובר כאן בעובדי שירותים שגמישות הביקוש להם נמוכה. העלאת שכר יכולה אולי לגרום להעברת מתפרות לירדן, שם שכר העבודה נמוך כדי חמישית ממה שהוא כאן, אבל אפילו לתעשיית ההיי טק הישראלית אין פטנט לניקוי לא וירטואלי של בניינים בתל אביב על ידי עובדים בזרקא.

T

שאלת גבולות הסולידאריות היא שאלה מרכזית בהווייה החדשה שלנו. עד כמה אנו רוצים להתחלק עם תושבי העולם העניים, עם אלו שגזעם, תרבותם וארצם רחוקים מאיתנו? עד כמה אנו מרגישים סולידאריות כלפי אלו שגרים בארצות אחרות ושמיזעת אפם אנו נהנים? עד כמה אכפת לנו מגרים הבאים לעבוד בארצנו? איך אנו מתייחסים לעובדים הפלשתינאים המצויים עדיין בשליטתנו?

אבל העובדים עליהם מדובר כאן הינם אזרחי ישראל בדיוק כמו כולנו. אלו אנשים העובדים ותורמים לחברה כמיטב יכולתם. הם אנשים שאינם פונים לקבל דמי אבטלה, להפגין או לשבות רעב. הם אנשים שלמרות שקיפותם, אמורים להיות מצויים בתחום הסולידאריות בו אנו מצויים.

ח

הפסקת החרפה הזאת אינה דורשת ועדות ודיונים וישיבות ודו"חות של מכוני מחקר. היא גם אינה דורשת פנייה לגורמים משפטיים. החוק אינו אמת המידה המכרעת להערכת התייחסותנו לעובדים הקבלניים (במתכוון אינני מתייחס כאן להיבטים המשפטיים של העסקת העובדים הקבלניים. מישהו אחר צריך לבדוק את מעמדה המשפטי של אטימותנו בנושא).

ראשית, על ראשי מוסדותינו ועלינו להכיר באחריות המוסרית המוטלת עלינו בהקשר לתנאי התעסוקה של קבוצת אנשים העובדים איתנו באותו מקום ובאותו זמן, ואז, כל מה שעלינו לעשות זה לדרוש מעצמנו לוודא שהעובדים הקבלניים זוכים לאותם תנאי שכר מינימאליים המובטחים והניתנים לעובדים האחרים המצויים בשורותינו- דהיינו שישולם כראוי שכר מינימום, שיכובדו הזכויות הסוציאליות ויישמר כבודם כבני אדם.

אפשר וצריך לדרוש מהקבלנים, כחלק מפורש מההתקשרות החוזית איתם, לקיים בקפידה את כל חוקי השכר והעבודה. אפשר וצריך לפקח באופן יעיל על הקבלנים. לאוניברסיטאות יש את כל הכלים לבדוק את תנאי התעסוקה של העובדים הקבלניים. אפשר וצריך לתת הגנה לעובדים במצוקה שקבלניהם מתעמרים בהם. אפשר וצריך להזכיר לעובדים השקופים שהם בני אדם, כמונו. הפעולות שאפשר וצריך לבצע הן כה פשוטות, שאני נבעת מהעובדה שלא בוצעו זה מכבר.

ט

אכיפת חוקי העבודה עשויה להוריד את רווחי הקבלנים. אני מניח שיש לנו מעט מאוד סימפטיה לקבלן המנצל את עובדיו לעשיית עושר קל. אבל אל נקל על עצמנו והבה נניח את ההנחה הקשה יותר שתיקון המצב הקיים יביא לייקור תעריפי הקבלנים ויחייב הקצאת מקורות מהתקציבים הקיימים לטובת עובדים אלו.

שכר העבודה קובע חלוקה של עוגה פחות או יותר נתונה. האם נהיה מוכנים לתרום, גם אנחנו, את חלקנו שלנו לטובת אלה בקרבנו הנמצאים "בתחתית של התחתית"? האם מצב שבו השכר של מקצתנו שווה לשכר של יותר מ-20 (!) עובדים המועסקים יחד איתנו באותן שעות ובאותו מקום מקובל עלינו? האם אנו, שרובנו מצויים במקום טוב בעשירון העליון של החברה הישראלית מוכנים לוותר על אחוז או שניים משכרנו כדי להביא להקצאה קצת פחות מקוממת של העוגה שעל חלוקתה אנחנו מופקדים?

י

מדובר בדברים שאינם מתרחשים על גבול רצועת עזה או בחצרות אזוריות בשרון. כדי לראות את הדברים הללו אל תטריחו עצמכם למאהל בדואי שאינו מחובר לרשת החשמל או לתחנה המרכזית בתל אביב. עוולות כאלו מתרחשות לאור הפלוואורסצנטים של מעוזי הנאורות הישראלית, שעליהם אנחנו מופקדים.

כתבתי מאמר זה עבור "בשער" משום שרבים ממייסדי כתב העת וקוראיו הם נשיאים, רקטורים, דקאנים, מנכ"לים וסגנים ומשנים בהווה, בעבר או לעתיד. אנשים ששליטתם באוניברסיטאות בארץ כמעט מוחלטת ואינה מותירה שום פתח לתירוץ לאי עשייה. אין כל משמעות, מוסרית או ציבורית, לכל הקריאות לתיקון העולם והחברה הישראלית שאנו משמיעים, אם איננו יכולים לפתוח בתיקון נמרץ של מה שטעון תיקון בתוך החצרות שלנו.

ביקשתי כאן להיות פרקליטם של אלפי פנים מחוקות המשוטטות ברחבי הקמפוסים שלנו, בתוך הבניינים בהם אנחנו עובדים ובמטבחים שמשולחנם אנחנו אוכלים.

הדברים פשוטים. תיקונם טריוויאלי. על שאלה אחת אינני יודע את התשובה. האם אנחנו באמת רוצים?